

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

В. Д. Гвоздецький

*кандидат філософських наук, професор,
директор Інституту права імені князя Володимира Великого
Міжрегіональної академії управління персоналом
(м. Київ)*

УДК 343.352

ЗМІСТ ТА СУТНІСТЬ КОРУПЦІЇ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Аналізуються питання генези, сучасного стану антикорупційного законодавства, його здобутків, перспектив та основних напрямів розвитку. З урахуванням новітніх наукових напрацювань значна увага в статті приділяється дослідженню антикорупційного законодавства, діалектичному зв'язку між правильним визначенням змісту, сутності корупції та реальними кроками держав щодо її подолання.

Ключові слова: корупція, корупційні правопорушення, явище корумпованості, запобігання і протидія корупції.

Корупція, як соціальне явище, негативно впливає практично на всі сторони суспільного життя: економіку, політику соціальної і правової сфери, управління, громадську свідомість, міжнародні відносини. Корупційні зв'язки руйнують правові, етичні відносини між людьми і поступово перетворюються в норму поведінки.

Вирішення проблеми протидії корупційним правопорушенням значною мірою залежить від того, наскільки правильно зрозуміла її сутність. З'ясування змісту і сутності корупції є надзвичайно важливими як в теоретичному, так і в практичному планах. З наукової точки зору, важливість цього питання обумовлюється тим, що воно є ключовим для будь-якого наукового дослідження проблем корупції як в галузі юриспруденції, так і в інших напрямках науки, у тому числі філософії, соціології, політології, економіки. З'ясування сутності корупційних правопорушень є похідним для наукового пошуку, від його вирішення залежить постановка завдання дослідження, визначення його напрямку, предмета і мети, вибір методології тощо. З'ясування сутності корупції врешті-решт обумовлює достовірність результатів наукового дослідження, оскільки неправильне сприйняття сутності корупції може призвести до вироблення хибних стратегій і тактики, визначення сил і засобів, рівня нормативно-правового та іншого забезпечення протидії корупційним правопорушенням.

Корупція не може бути зведена до якогось конкретного суспільно небезпечного діяння, певного правопорушення. Зведення корупції до конкретного правопорушення, що має місце з боку певної частини науковців і практиків, на наш погляд, є однією з суттєвих помилок у розумінні корупції. Корупція — соціальне явище, яке має соціальну обумовленість, соціальні закономірності розвитку, вона здійснює негативний вплив на

соціальні процеси. Будучи породженням суспільних відносин, корупція пронизує різні соціальні сфери суспільства, по-різному деформує суспільні відносини.

Сутність корупції полягає в тому, що вона спотворює суспільні відносини, порушуючи нормальний (правильний, справедливий) порядок речей в суспільстві, в результаті чого настає “порча”, “корозія” влади. Це спотворення, порушення суспільних відносин носить характер ланцюгової реакції.

Таку позицію поділяють багато вчених. Наприклад, О. І. Кірпи́чников зазначає: “Корупція — це корозія влади. Як іржа роз’їдає метал, так корупція руйнує державний апарат і роз’їдає моральні устої суспільства. Рівень корупції — своєрідний термометр суспільства, показник його морального стану і спроможності державного апарату вирішувати задачі не у своїх власних інтересах, а у інтересах суспільства. Подібно тому як для металу корозійна втома означає зниження межі його витримки, так і для суспільства втома від корупції означає зниження його опору” [1, с. 17].

Якщо ж визначити зміст і сутність корупції через призму соціального призначення державної служби, то слід підкреслити, що корупція порушує загальні принципи такої служби, визначені як національним законодавством, так і міжнародно-правовими актами. Як вписано у Міжнародному кодексі поведінки державних посадових осіб, державна посада — це посада, наділена довірою, яка передбачає зобов’язання діяти в інтересах держави. Державні посадові особи повинні виконувати свої обов’язки і функції компетентно і ефективно у відповідності до законів і з повною доброчесністю, а також приймати справедливі і неупереджені рішення [2, с. 99–101]. Корумпована особа, яка обіймає таку посаду, діє всупереч цим вимогам, зловживаючи довірою держави, вона діє незаконно, недоброчесно, несправедливо і упереджено, надаючи при цьому неправомірну перевагу своєму приватному інтересу чи інтересам інших осіб.

Зміст і сутність корупції проявляється також у їх загальному і глобальному характері. Це явище присутнє у всіх політичних системах, притаманне всім країнам світу. Як зазначено у Резолюції “Корупція у сфері державного управління”, прийнятій VIII Конгресом ООН з попередження злочинності і поводження з правопорушниками (Гавана, 27 серпня — 7 вересня 1990 р.) “проблема корупції у державній адміністрації носять загальний характер хоч вони особливо згубно впливають на країни з уразливою економікою, цей вплив відчувається в усьому світі” [2, с. 65].

Зловживають корумповані особи як в країнах з ринковою економікою і надзвичайно високим рівнем демократії, так і в країнах з адміністративно — командною системою економічного господарювання та тоталітарним політичним режимом. Беруть хабарі (продаються) як службовці, які отримують дуже низьку офіційну платню за свою працю, так і службовці, які мають дуже високі офіційні доходи. За оцінками Світового банку на хабарі у світі витрачається понад 80 млрд. доларів США, що значно перевищує річний Державний бюджет України. У колишньому Радянському Союзі на хабарі щорічно витрачались мільярди карбованців, що підтверджувалось офіційною статистикою. Так, Державний Комітет Статистики СРСР після уточнення за 1990 рік обсягів грошових доходів “тіньової” економіки (виходячи з даних, які склалися на кінець року, та експертних оцінок, що спиралися на дані фінансової статистики, соціологічні обстеження і бюджетну сімейну статистику), констатував, що у цьому році хабарі службових осіб, які були отримані лише від кооперативів, склали три млрд. карбованців [3, с. 24–25].

У бюлетені за травень 1994 року Міжнародна громадська організація *Transparency International* (“Міжнародна гласність”) відзначала: “Феномен “корупція” носить глобальний характер. Вона стала звичним явищем у багатьох провідних індустріальних державах, багатство і стійке становище, традиції яких дозволяють, однак, приховати розмах величезної шкоди, яка наноситься корупцією соціальній та гуманітарній сфері. Корупція широко розповсюджена вже і в країнах, що розвиваються, в країнах Східної Європи і Центральної Азії, які переживають у даний час процес трансформації центральних систем. Нема таких країн, будь вони багаті чи бідні, які могли б претендувати на виключну цю гласність” [4, с. 9].

У країнах, де корупція поширена значною мірою, вона із соціальної аномалії перетворюється на правило і виступає звичним засобом вирішення проблем, стає нормою функціонування влади і способом життя значної частини членів суспільства. У країнах, де корупційні правопорушення зустрічається порівняно рідко, вони у громадській свідомості асоціюються з великим злом для держави та її громадян.

Корупція становить суттєву загрозу як економічно розвинутим країнам з традиційно міцними засадами демократії, так і для країн, які переживають економічну і соціальну кризу і лише стають на шлях демократії.

За висловом Б. Ельнаді і А. Рифаат "... корупція — хвороба, від якої потерпають усі суспільства, а найбільше — найуразливіші серед них" [5]. До останніх фахівців відносять, зокрема, і Україну.

У сучасному світі корупція є однією з основних соціальних проблем. Для багатьох держав вона є питанням виживання: від вирішення цієї проблеми значною мірою залежить якщо не саме існування держави, то щонайменше стратегічний напрям її економічного, політичного та матеріального розвитку. На наш погляд, такою вона є і для України, як і для більшості країн СНД. Ще на початку 1995 року тодішній Президент України Л. Д. Кучма наголошував, що "... сьогодні для України боротьба з "п'ятою владою" має першочергове значення для забезпечення національної безпеки і навіть пов'язана з проблемою нашого виживання" [6]. Перший заступник Міністра внутрішніх справ України того часу Ю. О. Вандін, хоч і в лапках, але корупцію і організовану злочинність назвав "п'ятою владою" [7]. Аналіз соціально-економічної ситуації дає підстави стверджувати, що сьогодні ця проблема для нашої держави є не менш гострою.

Проблеми протидії корупції в Україні за своїм змістом багато в чому збігаються з аналогічними проблемами в інших країнах, особливо в країнах, колишнього Радянського Союзу. Такий збіг обумовлюється однаковою соціальною сутністю корупції як корозії влади, яка полягає у зловживанні службовими особами органів державної влади та органів місцевого самоврядування владою або посадовим становищем у корисливих або інших особистих інтересах. Не дивлячись на відмінності в державному устрої, однаковими для всіх країн залишаються передумови корупції — недосконалість механізму реалізації владних повноважень, прагнення наділених владою суб'єктів скористатися цією владою в особистих цілях (конфлікт публічних і особистих інтересів), так і основні напрями протидії корупції — обмеження, нейтралізація та усунення соціальних передумов корупції, причин та умов корупційних діянь, визначення обмежень та заборон для суб'єктів корупційних правопорушень, встановлення відповідальності за їх порушення.

Кожна країна намагається знайти свою оптимальну лінію протидії корупційним правопорушенням, яка обумовлюється з одного боку станом, структурою та динамікою корупції (корупція неоднорідна в різних країнах — в одних вона найчастіше пов'язана з викраденням чужої власності з використанням службового становища, в інших — одержання хабарів тощо), станом економічного розвитку та особливостями правової системи і культури суспільства, з іншого — конкретним змістом заходів щодо протидії корупції [8, с. 119–134].

Корупція є системним соціальним явищем. Корупційні правопорушення не існують ізольовано від інших соціальних явищ, а органічно пов'язані з ними. Цей зв'язок проявляється у взаємодії корупції з іншими соціальними явищами.

Відомі дослідники А. Ф. Зелінський і М. Й. Коржанський відзначали, що реальна поведінка правопорушника складається з протиправної і легальної діяльності, зокрема спілкування. Між діями дозволеними і недозволеними виникають структурні зв'язки розвитку і породження, взаємодії і зв'язки стану [9, с. 18]. Взаємодія взагалі — це такий вид зв'язку між явищами, котрий відображає процеси взаємного впливу та взаємної детермінації. Кожна із взаємодіючих сторін виступає як детермінанта другої і як слідство зворотного впливу другої сторони [10]. Такі структурні зв'язки проявляються і у корупційній діяльності. Будучи породженням відповідних соціальних процесів, корупція як елемент (складова) існуючої соціальної системи сама здійснює вплив на ці

процеси. У загальній системі вона є одночасно наслідком і причиною: наслідком тих процесів, які відбуваються в економіці, політиці соціальному житті, і причиною розвитку негативних явищ у цих сферах.

Корупція як явище, постійно розвивається. Цей розвиток обумовлений розвитком суспільства і процесами, які відбуваються у самому явищі. Корупція як явище, змінюється разом із суспільством. При цьому її сутність залишається незмінною, змінюються лише види корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних з корупцією, змінюються і форми їх прояву. Зміни у структурі корупції та формі корупційних проявів у свою чергу детермінують відповідні зміни у суспільстві. Зв'язок взаємодії серед окремих корупційних діянь полягає у тому, що проявляючись у тій чи іншій формі, вони взаємно створюють сприятливі умови для їх появи. Так, лобювання прийняття “потрібного” нормативно-розпорядчого документу з використанням службового становища створює умови для давання хабара, підроблення документів дозволяє протиправно заволодіти чужим майном тощо.

Правильне розуміння корупції як соціального явища є не лише суто теоретичною проблемою. Воно має надзвичайно важливе і практичне значення. Про це свідчать ті факти, коли на політичному і нормативно-правовому рівнях перед правоохоронними та іншими державними органами ставляться завдання, які, виходячи із соціальної сутності корупції, об'єктивно не можуть бути виконані, — “подолати корупцію”, “викоренити корупцію”. Так, “підірвати ґрунт для існування корупції в Україні” йдеться у постанові Верховної Ради України від липня 2001 року № 2612-III “Про підсумки парламентських слухань щодо стану боротьби з корупцією”. Указом Президента України від 23 лютого 2000 року № 276 визначено “створення конкурентного середовища, регулювання природних монополій, усунення умов для можливих зловживань, подолання корупції та тінькової економіки”. Комплексною програмою профілактики злочинності, затвердженою Указом Президента України від 25 грудня 2000 року № 1376, передбачались відповідні заходи, спрямовані на “викорінення корупції”. Указом Президента України від 11 вересня 2006 року № 742 затверджена Концепція подолання корупції в Україні “На шляху до доброчесності”. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 квітня 2009 року № 535-р “Про затвердження комплексного плану заходів щодо реформування земельних відносин, дерегуляції та подолання корупції у цій сфері на 2009 рік” затверджений комплексний план подолання корупції у сфері земельних відносин на 2009 рік. Термін виконання прийнятих програм, планів завершено, а поставленого завдання “подолати корупцію”, як слід було очікувати, виконати не вдалося.

Таке розуміння корупції властиве не лише українським політикам, а й державним діячам інших країн. Так, колишній Президент Грузії Е. А. Шаварнадзе, презентуючи своїм співвітчизникам проект Основних напрямків Національної антикорупційної програми Грузії і характеризуючи майбутню антикорупційну діяльність, зазначив: “Кінцева мета цього процесу — назавжди ліквідувати корупцію, як державну проблему, знищити будь-які умови для її виникнення знову” [11, с. 6].

Корупція — це складне і багатоаспектне (правове, економічне, політичне, морально-психологічне) соціальне явище. Соціальна сутність корупції проявляється в тому, що вона: має соціальну обумовленість (є продуктом соціального життя); має свою соціальну ціну, яку платить суспільство за існування корупції” істотно впливає на найважливіші соціальні процеси; має історичні витоки і глобальний характер, є правовим, економічним, політичним, психологічним і моральним явищем; має властивість пристосовуватись до соціальних реалій, постійно мімікрувати та видозмінюватися. Конкретні прояви цього соціального явища отримують правову та моральну оцінку з боку держави і суспільства, що те ж свідчить про соціальну сутність корупції. Корупція характеризує основні соціальні процеси, які відбуваються у державі та суспільстві, у ній знаходять своє відображення найбільш значущі для держави та суспільства проблеми. У країнах, де корупція набуває значного поширення і суттєвого впливу на соціально-економічні процеси, є структурованою і здійснює системний вплив на посадових осіб (державних

службовців), вона із соціальної аномалії поступово перетворюється на правило і виступає звичним способом вирішення життєвих проблем, стає нормою функціонування влади і способом життя значної частини суспільства.

Як соціальне явище, корупція існує в певних інституційних рамках, в яких правові, економічні, політичні, соціальні процеси впливають на неї, а корупція, в свою чергу, здійснює вплив на право, економіку, політику, ідеологію, суспільну психологію тощо.

Українське законодавство, зокрема, ст. 1 проекту Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції в Україні”, прийнятого за основу Верховною Радою України 23 грудня 2010 року (постанова Верховної Ради України від 23.12.2010 р. № 2858–VI) дає визначення корупції: *“корупція — використання особою наданих їй службових повноважень та пов’язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки /пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка /пропозиція чи надання неправомірної вигоди такій особі або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов’язаних із цим можливостей”*.

Зазначеним проектом Закону України передбачено:

- визначення основних принципів щодо запобігання та протидії корупції;
- розширення кола суб’єктів відповідальності за корупційні правопорушення;
- упровадження механізмів, норм і правил, які спрямовані на запобігання корупційним правопорушенням;
- визначення кола суб’єктів, які здійснюють заходи щодо запобігання та протидії корупції;
- конкретизацію видів обмежень суб’єктів відповідальності за корупційні правопорушення;
- обмеження щодо осіб, які звільнені з посад або припинили діяльність, пов’язану з виконанням функцій держави;
- порядок здійснення фінансового контролю, декларування як доходів, так і витрат посадовців;
- недопущення виникнення конфлікту інтересів у осіб, які уповноважені на виконання функцій держави;
- антикорупційна експертиза проектів нормативно-правових актів;
- заборона одержання органами державної влади та органами місцевого самоврядування від фізичних, юридичних осіб безоплатно послуг та майна;
- надання права об’єднанням громадян, а також окремим громадянам брати участь у діяльності із запобігання та виявлення корупційних проявів;
- інформування громадян про заходи, спрямовані на запобігання та протидію корупції;
- облік осіб, яких притягнуто до відповідальності за вчинення корупційних правопорушень;
- заходи щодо відновлення порушених прав держави та інших осіб, які постраждали внаслідок корупційних дій з боку суб’єктів відповідальності за корупційні правопорушення [12].

Фактично на теперішній час в Україні відсутнє діюче законодавство щодо запобігання та протидії корупції. Закон України “Про боротьбу з корупцією”, прийнятий у 1995 році [13] втратив чинність з прийняттям Верховною Радою України 11 червня 2009 року антикорупційного законодавства [14; 15; 16], яке не введене в дію, а проект Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції в Україні” прийнятий 23 грудня 2010 року тільки у першому читанні.

Список використаних джерел

1. Кирпичников, А. И. Взятка и коррупция в России [Текст] / А. И. Кирпичников. — Санкт-Петербург : Альфа, 1997. — 351 с.
2. Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію [Текст] / [М. І. Камлик та ін.]. — К. : Школяр, 1999. — 480 с.
3. Мандебура, В. О. Тіньова економіка України та напрями законодавчої стратегії її обмеження [Текст] / В. О. Мандебура. — К. : Парламентське видавництво, 1998. — 135 с.
4. Волженкин, Б. В. Коррупция [Текст] / Б. В. Волженкин. — СПб. : Санкт-Петербургский юридический институт Генеральной прокуратуры РФ, 1998. — 44 с.
5. Ельнади, Б. Місяць за місяцем [Текст] / Б. Ельнади, А. Рифаат // Кур'єр ЮНЕСКО (корупція). — 1996. — серпень. — С. 4.
6. Кучма, Л. Д. Виступ на розширеному засіданні координаційного комітету при Президенті України по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю 30 січня 1995 року [Текст] / Л. Д. Кучма / Голос України. — 1995. — 1 лютого. — С. 2–3.
7. Вандін, Ю. О. Владою закону проти “п'ятої влади” [Текст] / Ю. О. Вандін // Іменем Закону. — 1996. — 6 березня.
8. Мельник, М. І. Правові та організаційні заходи протидії корупції: зарубіжний досвід [Текст] / М. І. Мельник, М. І. Хавронюк // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. — 1998. — № 4. — С. 119–134.
9. Організаційно правові проблеми економічної безпеки України та кадрове забезпечення їх вирішення [Текст] : матеріали науково-практичної конференції [Львів, 20–21 червня 1995 р.]. — Львів : Інститут внутрішніх справ УАВС, 1995. — С. 42–44.
10. Парнюк, М. А. Концепция детерминизма в диалектическом материализме [Текст] / М. А. Парнюк // Современный детерминизм и наука. Т. 1. — Новосибирск, 1975. — С. 5–34.
11. Проект Основных направлений Национальной антикоррупционной программы Грузии [Текст]. — Тбилиси, 2000. — 44 с.
12. Про прийняття за основу проекту Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції в Україні” : постановва Верховної Ради України від 23.12.2010 р. № 2858-VI [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Вся база “Загальне законодавство”. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2858-17>.
13. Про боротьбу з корупцією : Закон України від 05.10.1995 р. № 356/95-ВР [Текст] // ВВР. — 1995. — № 34. — Ст. 266.
14. Про засади запобігання та протидії корупції : Закони України від 11.06.2009 р. № 1506-VI [Текст] // ВВР. — 2009. — № 45. — Ст. 691.
15. Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень : Закон України від 11.06.2009 р. № 1507-VI [Текст] // ВВР. — 2009. — № 45. — Ст. 692.
16. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення : Закон України від 11.06.2009 р. № 1508-VI [Текст] // ВВР. — 2009. — № 46. — Ст. 699.

Надійшла до редакції 31.01.2011

Гвоздецький В. Д. Содержание и сущность коррупции в современном мире

Анализируются вопросы генезиса, современного состояния антикоррупционного законодательства его достижений, перспектив и основных направлений развития. С учетом научных достижений значительное внимание уделяется исследованию антикоррупционного законодательства, диалектической связи между правильным определением содержания, сути коррупции и реальными шагами государств к ее преодолению.

Ключевые слова: коррупция, коррупционные правонарушения, явление коррупционности, предупреждение и противодействие коррупции.

Hvozdetzkyi, V. D. The Content and Essence of Corruption is in the Modern World

Problems of genesis, present-day conditions of anti-corruption legislation, its achievements, prospects and basic directions of development are analysed. Inclusive of modern sciential researches considerable attend to corruption researches, dialectical connections with correct definition of add-up and substance of corruption and real governmental steps to its negotiation.

Key words: corruption, corruptional transgressions, phenomenon of corruption, prevention and overcoming of corruption.